

Dr. Szilágyi András

LISZT FERENC SZEMÉLYISÉGE

Garbo Kiadó, Budapest, 2011

A kötet puha kötésű, 336 oldalas, 19 fénykép található benne.

A szerző pszichiáter, volt kórházi osztályvezető főorvos a mai, modern pszichológia felhasználásával végzi el egy 200 éve született lánghelme személyiségének vizsgálatát, mely több évtizedes ebbéli munkásságának összefoglalása. Autentikus vizsgálónak vehetjük, mert hosszú pszichiátriai pályafutása mellett zenei tanulmányai után amatőr zongoristaként rendszeresen szerepelt nyilvános hangversenyeken, ahol többnyire Liszt-műveket adott elő.

A szövegtestet két fejezetre osztotta a szerző: „Az ember a dokumentumok tükrében” és „Liszt Ferenc személyisége”. Megállapítja, hogy a nagy művész túlnőtt kitérő zenei genetikus meghatározottságán, és tudatosan alakította ki belső világát. Intellektusa és műveltsége rendkívül tudatos önművelése eredménye volt. A szerző úgy igyekezett Liszt személyiségének vonásait feltárni, hogy három modern pszichológiai tesztet úgy töltött ki, mintha maga a zeneköltő és virtuóz tette volna. Segítségül szolgált, hogy Liszt Ferenc az életében írt mintegy tízezer levéllel sokat elmondott magáról.

A kötet többek között foglalkozik Liszt valóságával, magyarságtudatával, jótekonysági tevékenységével, családi és hölgykapcsolataival és természetesen egészségével, betegségeivel és halálával.

Sokak számára lenne érdemes elolvasni orvoskollégánk kitérő tanulmánykötetét.

G. B.

Ralovich Béla

ADATOK A MIKROBIOLÓGIÁVAL KAPCSOLATOS ISMERETEK OKTATÁS- ÉS KUTATÁSTÖRTÉNETÉHEZ I.

Oktató intézmények, oktatók, a Magyar Tudományos Akadémia, a főhatóságok és a tudományos társaságok szerepe

A közel 600 oldal terjedelmű kötet egyszerre oktatás- és tudománytörténeti alampunka. Az alábbi fő fejezetekből áll:

- Előszó
- Köszönetnyilvánítás. A köszönet szól a Magyar Tudományos Akadémiának a támogatá-

sért és annak a több mint 150, név szerint felsorolt személynek, továbbá 28 könyvtárnak, valamint levéltárnak, akik, illetve amelyek a könyv megírásához segítséget nyújtottak.

I. Bevezetés

1. Meghatározás. Itt ismerhető meg a „mikrobiológia” definíciója egyéb más meghatározások mellett.

2. Írásunk célja

3. Az élet és a mikroorganizmusok kapcsolata, az élőlények és a vírusok rendszerezése

4. Előzmények. Az alfejezetben leírtak alapján fogalmat alkothat az olvasó a hazai természettudományos és mikrobiológiai ismereteknek a honfoglalástól egészen napjainkig tartó időszakban bekövetkezett gyarapodásáról az emberi megismerés legfontosabb mozzanatainak kronológiájába ágyazott formában.

II. A hazai oktatási rendszer és a természettudomány, valamint a mikrobiológia-oktatás rövid története. Ebben a fő fejezetben gyűjtötte össze a szerző az oktatásunk történetét bemutató adatokat, továbbá azokat az intézményeket, amelyek a természettudományos és azon belül a mikrobiológiai ismeretek terjesztésében szerepet játszottak/játszanak (egyetemek, akadémiák, főiskolák, karok, tanszékek, tanszékvezetők, egyéb más iskolák), valamint a tanulást és a továbbképzést segítő legfontosabb tan- és szakkönyveket.

III. A mikrobiológiával kapcsolatos tudományos társaságokra és szervezetekre vonatkozó adatok. E fő fejezetben olvashatunk a Magyar Tudományos Akadémiának és a kérdéskörben érintett főhatóságoknak mikrobiológiával összefüggő tevékenységéről, továbbá megismerhetjük az e témával kapcsolatos, több mint 20 tudományos társaság és szervezet rövid történetét.

Az Irodalomjegyzék több mint 950 releváns hivatkozást tartalmaz.

A függelékben oktatás- és tudománytörténeti jelentőségű dokumentumokról készített másolatok láthatók.

A Keszthelyen és Veszprémben elkészített könyvet a Püski Kiadó és Könyvesház (1013 Budapest, Krisztina krt. 26.) fogja terjeszteni. Emellett a könyv beszerezhető a Semmelweis Könyvesboltban (1089 Budapest, Nagyvárad tér 4.) és Keszthelyen, a Pannon Könyvesboltban (8360 Keszthely, Kossuth Lajos utca 40.).

R. B.

Emil Schultheisz

**KUNST UND HEILKUNST.
MEDIZINHISTORISCHE FRAGMENTE.**

Magyar Tudománytörténeti Intézet,
Piliscsaba, 2007

Az alábbiakban örömmel tesszük közzé Schultheisz Emil professzor gyűjteményes könyvének ismertetését, hogy ezzel is tiszteljük a magyar orvostörténelem doyenje, a 88. évét betöltött, ma is aktív, tudós előtt. Folyóiratunk – tekintettel az érdekes és tanulságos tartalomra – a szokásosnál nagyobb terjedelemben közli a németül kiválóan értő Szirmai Imre professzor széles spektrumú recenzióját. – A főszerk.

A Tardy Lajosnak ajánlott 280 oldalas könyv („Művészet és gyógyító művészet – Orvostörténeti töredékek”) válogatás a szerző 1957–2007 között írt tanulmányaiból és előadásainak kivonataiból, amelyek neves szakfolyóiratokban láttak napvilágot német, angol, francia és olasz nyelven. A szerző maga állítja, hogy írásai „fragmentumok, tárgyuk szerteágazó, ezért a gyűjtemény heterogén”, de ítélete alól a könyv olvasása során azonnal felmentjük. Kiderül ugyanis, hogy az európai orvostörténelem mesterének műhelyében járunk. Schultheisz a sokat tapasztalt orvos és történész szemével tekint a történelmi adatokra, könyve a közlés szenvedélyétől válik egységessé és lelkesítővé.

A közlemények és esszék a szerző sok évtizedes kutatómunkájának eredményei, becses forrásait Európa számos városában lelte föl. Ezek közül említem Budapest, Prága, London (Wellcome Orvostörténeti Könyvtár, British Múzeum), Bécs, Bazel, München, Krakkó és Berlin egyetemi könyvtárait és kéziratgyűjteményeit, melyeket elszánt peregrinusként látogatott, és lankadatlanul kivonatolta a számára értékes, személyekre és történelmi korokra vonatkozó adatokat; ezeket jegyzeteiben és fejében hazahozta.

Az előítéletes olvasóban – aki jobban hisz a jelenkor technikai vívmányaiban, mint az alkotó észben, s ezért az előző korok tudományát kezdetlegesnek tekinti – felmerülhet a kérdés, hogy a késő középkor, a reneszánsz és a felvilágosodás korának orvosai valóban olyan kiválóak voltak-e, amilyenek a szerző láttatja őket. Akikről a könyvben szó van, azok igen, ebben nem kell kételkednünk. A betűk ereje hatalmas,

még nagyobb, ha avatott kéz veti papírra őket. El tudom képzelni a diadalmas érzést, amikor előkerül a régóta óhajtott nyomtatvány vagy elrejtett kézirat, és világossá válnak egy régen elmúlt személy viselt dolgai. Átlényegül, ő maga szinte hallhatóvá lesz. Beszélgető társsá válik, hazája nyelvén vagy latinul, a kultúra ősi nyelvén szól, és asztalunkhoz ül. A német és angol nyelvű dolgozatok elegáns irodalmi stílusa erősíti az olvasóban ezt a benyomást. Helyreállítani az orvostörténelem folyamatosságát – ez a nagy dolog! Ez sokkal több, mint az állandóan hallható közhely, hogy „a jelen a múltra építkeznek”, ami nem igaz, mert nem is lehetséges. Schultheisz munkamódszere egyszerű. A múlt akkor válik különösen értékesé, ha példázattá tehető. A szerző – hol tisztelettel, hol a fiatalabb szellemi testvér megértő, humanista tekintetével – részben elfelejtett, részben ismeretlen személyeket mutat be, akiknek a gondolkodása megcsodálható, és elfogadásuk önismereti gyakorlattal ér fel a jelenkor orvosai számára.

Ezek közül csak néhányat említek. Több tanulmányban olvashatunk Sigimundus Albicusról (1360–1427), a XV. század elején gyógyítással is foglalkozó főpapról. Albicus szellemi ember, jellemében is érdekes személy volt. Legendás királyunk, Luxemburgi Zsigmond német-római császár udvarában is működött, ő volt az orvosok között a legjobb. A prágai egyetemen tanult, orvosi címét is ott nyerte el. Vencel király udvari orvosa és bizalmasa lett, később a király támogatásával Prága püspöki székét is elfoglalta. A huszita mozgalmak elől menekült Budára. Rendkívül meglepő, hogy Albicus írásaiban nincsen nyoma a skolasztikus merevségnek, tollát a jó megfigyelő biztonsága vezette. A szerző kimutatja, hogy a pestis megelőzéséről írt latin és ónémet szövegek Albicus eredeti fogalmazásából származhatnak. Albicus három fontos munkája 1484-ben, 57 évvel a halála után jelent meg Lipcsében (*Az orvosi gyakorlatról, A pestisről, Az emberek kormányzása*). Albicusról a szerző azt állítja, hogy a józan empiria híve volt, pl. feleslegesnek tartotta a gyakori érvágást. Erről eszünkbe juthat, hogy csaknem 400 évvel később George Washington halálát banális betegségében végzett sorozatos érvágással okozhatta dr. Craiks, akit ezért a törvény sem marasztalt el. Vannak évszázadokkal dacoló orvosi tévedések és babonák.

A szerző a középkori – a pestissel foglalkozó – orvosi irodalom kutatása során Bécsben a Nemzeti Könyvtárban akadt egy addig ismeretlen orvos, Bartholomaeus Squarcialupis de Plumbino írásaira. (Nem azonos a Scherrenmüller Bartholomaeusszal, aki 1450–1493 között élt, 1492-ben az első orvosprofesszor lett Tübingenben.) Meister Bartholomaeus életének nagy részét Raguzában (Dubrovnik) töltötte. Zsigmond onnan hívta a híres orvost magához Budára. Bartholomaeus orvosi-filozófiai tárgyú kézikönyvét Zsigmond királynak ajánlotta Budán; a könyv 1433-ban készülhetett. A pestis megelőzéséről és gyógyítási kísérleteiről szinte modern felfogást vallott, a tanácsai között nincsen helye a miszticizmusnak.

A magyar késő középkor orvoslásának története kevésbé volt feltárva. Az erre az időszakra vonatkozó írások különösen értékesé teszik Schultheisz munkáját. Zsigmond uralkodása alatt a korai humanizmus és a reneszánsz szellemi áramlatai fellazították a dogmatikus és skolasztikus gondolkodást. Buda Európa egyik kulturális centruma lett. A XV. század elején Zsigmond által alapított egyetemen – néhány évig – orvosi fakultás is működött. A budai középkori egyetem három évtizeden keresztül a krakkóiival állt szoros kapcsolatban. Az 53. oldalon arról olvashatunk, hogy Magyarországon 1470-től 1558-ig nem volt egyetem, hanem a krakkói egyetemen létesült egy „bursa”, ahol csekély számú hallgató medicinát is tanulhatott. Az orvosok nem ritkán magas állami és vallási pozíciót is betöltöttek az udvarnál. Ezt az életutat példázza Siegfried von Degenberg Johann Stock, aki udvari orvosként a császári tanácsadó méltóságig emelkedett. Ebben a fejezetben értesülünk a Nagy Lajos királyunk által 1367-ben alapított pécsi egyetemről, melyen medicinát feltehetően nem oktattak. A XV. század elején a pécsi egyetem már „schola maior”-rá alakult, ahol jogot tanítottak. Az V. Urbán pápa bullájára hivatkozó jelenkori pécsi egyetem alig tud erről az időről az egyetem működésére vonatkozó dokumentumokat felmutatni.

A bemutatott kor jeles személyeinek kapcsolatai a XV. század nagyrészt ismeretlen szellemi mozgalmainak gazdagságát bizonyítják. Az 1496-ban Kassán született Johannes Antonius Cassoviensisről kiderül, hogy Rotterdami Erasmus levelező társa és barátja volt. A krakkói és páduai egyetemen tanult. Pádua felé Bá-

zelen át vezetett az út, ezért ott 1524-ben hosszabb időt töltött, és megismerkedett Erasmusszal, aki latinra fordította Galénosz munkáit (1526), és a könyvet neki ajánlotta. (Itt említjük meg, hogy Galénosz minden orvosi munkája görög nyelven 1525-ben Velencében jelent meg, amelyhez a reformátor Philipp Melanchton [1497–1560] írt előszót. Ebben Galénoszt a medicina hősei közé emelte, Aszklépiosz és Hippokratész mellé. Melanchton arisztoteliánus volt, természettudományos tankönyvét az iskolai oktatásban a XVII. század közepéig használták.) Antoninus Cassoviensis 1519-től intenzíven foglalkozott medicinával. Kiváló stílusban és szemléletesen írt Erasmus érzékenységről és testi bajairól, akinek az egészséggel és a betegségekkel kapcsolatos elképzelései főként saját gyengélkedéseiből származhattak. Erasmus szívesen vette Antoninus tanácsait, és meg is fogadta őket, hogy megszabaduljon a betegségeitől. Kora orvosairól és az orvostudományról oly mértékben elfogult dicséretet zengett, amit már – ismerve Erasmus humorérzékét – a mai olvasó finom iróniának érez (*Az orvostudomány dicsérete*, fordította Magyar László András). Az orvos és Erasmus barátságának értékes hozadéka az volt, hogy Antoninus szétosztotta Erasmus könyvajándékait a magyar és lengyel humanisták között. A török invázió után Kassán maradt, Erasmus tanait terjesztette, és halála után támogatói ellen egy elégiában védte meg. Micsoda kapcsolatrendszer (!), gondolja az olvasó, amikor kiderül, hogy Josef Zimmermann (a humanista – talán az, akinek a képét a Kunsthistorisches Museumban annyiszor megcsodáltam) Cassoviensis sógora volt.

A Vadianusról írt értekezés ismét a XV. századi Európa szellemi pezsgését bizonyítja. Conrad Celtis volt az, aki 1497-ben Budán alapította meg a Duna-völgy literátorainak összefogására a Sodalitas Litteraria Danubiana társaságot (!). A tudósok kapcsolatkeresése az ún. „peregrinatio scientifica” élénk lehetett a század végén. Például Johannes Sambucus (Zsámboky) körbejárta Európa tanulásra alkalmas városait, majd a legjobb helyen, Páduában tanult orvoslást (96. o).

A recenzió írója nem történész, hanem olvasó, ezért a könyv szerzőjénél nagyobb szabadsága van a könyv tartalmának értelmezésében, de a tanulmányok pontos adatközlése és

tiszta ismeretanyaga miatt állandóan ügyelnie kell a gondolatársításaira. Ez a könyv tudományos, és nem tűri sem az általánosítást, sem a céljától eltérő interpretációt. Az újdonságok kereséséhez szokott olvasó azt kérdezhetné, mi a szerző célja ezzel az ünnepélyes múltban járással. Azt hiszem, semmiképpen sem az, hogy gyakorlati útmutatót kínáljon fel a jelennek. A szellemi kalandozás önmagát jutalmazza, és azokat a kutatókat, akik a jelenkor vékony kerge alatt keresik eszméink eredetét. Ezenfelül a megszerzett ismeretek gazdagító és nevelő hatása kétségtelen.

Erre jó példa a „Prüfung der Köpfe zu den Wissenschaften” (*Zeitschrift für Ärztliche Fortbildung* 1959, 2/22: 1447–1449) című tanulmány. Ebben az 1580 körül élt spanyol Juan Huarte – orvosi körökben jóformán ismeretlen – munkáit tárgyalja. Lessinget Huarte írásában az „examen” fontosságának szemlélete úgy megfoghatta, hogy nekiállt a spanyol szöveg fordításának. Lessing fordításai kortársaira nem gyakoroltak hatást. Schultheisz szerint azért nem, mert Huarte szembekerült az egyházzal. Az 1575-ben megjelent „Examen de ingenios para las ciencias” lényegében orvosi-pszichológiai munka, amelyben Huarte több száz oldalon keresztül az emberi intelligencia és a morál kérdéseivel foglalkozik. A XVI. század végéről szól a szigorú ítélet a mához Huarte tolalából: „Ha valakinek tehetsége nincs, származék bár a legmagasabb helyről, és látogassa a legdrágább iskolákat, az az ember a tudományban semmire nem megy.” Az intelligencia fokát elsődlegesen az örökletes tényezők határozzák meg, a környezet és nevelés jelentősége ebben másodlagos – állítja a Huarte – 400 évvel a pszichiátria százada előtt. Az, hogy az intelligencia és a tőle elválaszthatatlan erkölcs összetartozó jelenségek, és hogy az öröklés nagyban meghatározza őket, Huarte után a XX. században Kretschmer orvosi pszichológiai felfogásában kerül elő – említi a tanulmány szerzője. Huarte szerint az intellektus meghatározó funkciói a következtetés, a különbségtévesztés és a kiválasztás (ez utóbbit most szelekciónak hívjuk). A *Theologia naturalis*ban Huarte a megfigyelés és a természet tényeit helyezi a vallásos könyvek elé. Schultheisz azt állítja, hogy ez a gondolat Paracelsusnál (Teosophratus Hohenheim) éri el kiteljesedését („Die Kranken sind unsere Bücher” – „A betegek a mi könyveink”).

Huartes latin fordítása az 1663-as jénai kiadásban megvolt a budapesti Egyetemi Könyvtárban, ebből a könyvből azonban a szerző neve hiányzott, a helyén „Excudebat Samuel Krebs” áll, tehát a plágium kétségtelen. Huarte nevének elhagyását az magyarázhatja, hogy a *Theologia naturalist* pápai utasításra már 1606-ban indexre tették.

Elgondolkodhatunk azon a megállapításon (73. oldal), hogy a humanizmus korának orvoslása a tudomány gyakorlatát alig vitte előre. Ez azzal a felfogással magyarázható, hogy Isten a teremtményeit felruházta a természet erejével, ezért azt az orvosnak nem szükséges a gyógyítás szándékával támogatni vagy erősíteni. Az empiria és a kísérlet háttérbe szorult, a klasszikusok kötelező idézése mögé.

A reneszánsz korában az orvostudomány valóban nem fejlődött eszközökben, és nem gazdagodott új felfedezésekkel sem. A humanizmus és a barokk kor orvostudományát azzal készítette elő, hogy megváltoztatta a természet szemléletét, vele együtt az ember felfogását, és felismerte kapcsolatát a természettel. Ezt a szemléletváltást kiemelkedő személyek írásaiban lehet feltalálni, ebben segítenek a rendkívül értékes tanulmányok. Itt olvashatunk pl. Giovanni Pico Della Mirandola jelentőségéről az orvosi oktatásban. Mit tanított Pico, aki azt állította magáról, hogy a költők között filozófus és szónok, a filozófusok és szónokok között pedig inkább költő? Picónak nincsenek a medicina részletkérdéseit tárgyaló könyvei, Arisztotelészt magyarázó írásai azonban széles körben hatottak a kortársaira, ezért működése már Paracelsus felé vezetett. Meg kell jegyezni, hogy a reneszánsz nem szüntette meg az orvostudományban a misztikumot. A reneszánsz korának orvosai a betegségek pszichológiai tényezőivel foglalkoztak nagy igyekezettel. A mágia és az asztrológia jól megfér a természetfilozófusok fejében. Éppen ezért Pico ellenszenve az asztrológia iránt nem korhű. A reneszánsz korának orvosai a természeti erők győzelmében hittek, így harcoltak a betegségek ellen, az orvos már nem volt pap, hanem polgári személy. Az emberi szabadság és szabad akarat voltak a filozófia fontos kérdései. A vallásos medicina azonban tovább élt: „ahol a tudomány felmondta a szolgálatot, ott kezdődött a remény a csodákban.” A saját törvényei szerint működő természet megismerésének első nagy próbál-

kozása az anatómia fellendülése volt („sciencia sub limine naturali”).

A művészetek és a tudomány, ezen belül az orvostudomány egységes szemlélete igen régi. Megtudjuk, hogy a Kr. u. 4. században élt Quintus Serenus Sammonicus hexameterben írt orvosi tanítósövegeket, melyeket először 1984-ben adtak ki Rómában. Az olvasó kaján kérdése az, hogy jelen korunkban melyik tudós orvos volna képes arra, hogy a tudományát versbe szedje. Megjegyzem, egyetlen szakfolyóirat sem fogadná el a versben írt dolgozatot.

Az összefoglalt tanulmányok tárgya a medicina története, az orvosi gondolkodás fejlődésének megrajzolása. Értéküket az is növeli, hogy minden fontos tudománytörténeti állítás az európai történelem eseményeibe ágyazva jelenik meg. Így értesülünk Mátyás diplomáciai lépéseiről a török ellen, a pestisjárványok pusztításairól, Erdély helyzetéről, Bethlen gyulafehérvári iskolájáról stb. „Az orvosi oktatás története Magyarországon a korai középkortól a felvilágosodásig” című fejezetből megtudjuk, hogy a középkorban az orvosi mesterséget becsés és cisztercita papok gyakorolták. Vitéz János érsek Mátyás király engedélyével Pozsonyban II. Pál pápa hozzájárulásával alapított egyetemet (1465). A budai Studium generalén nem volt orvosi fakultás. A tanárok között találjuk Martinus Illkusch és Regiomontanus nevét.

„A mennyiségi gondolkodás kezdetei a medicinában” (121. oldal) című fejezetben ismét meglepetésként bukkan fel Nicolas Cusa (Cusanus), a polihisztor személye, aki 1450-ben négy könyvből álló, terjedelmes dialógusban megírt művet hagyott hátra. Az „orator” és az „idiot” beszélgetéséből kirajzolódik a megfigyelés és a mérés fontossága, amely az emberi értelem etalonjává vált. Az ész összeköt és megmér minden dolgot (mens = értelem; a mesurando = mérésből származik). Cusanus 150 évvel előzte meg a felvilágosodás korának mérésmaniáját.

Egy érdekes fejezet („Studia humanitatis – studium philosophiae in der Ausbildung der Ärzte im Renaissance-Humanismus”) rávilágít arra a tényre, hogy az orvosi tudásanyag a XIX. század végétől napjainkig fokozatosan eltávolodott a szellemtudományoktól, az empiria térhódítása miatt. A késő középkor és a reneszánsz olasz egyetemein a filozófia és a medicina oktatása szoros kapcsolatban állt egymással.

Nemcsak természetfilozófiát, hanem speciális tárgyakat, például botanikát és fiziológiát is tanítottak Arisztotelész szellemének megfelelően. A tematikában az arab és a galénoszi tanítási rend is felismerhető. A reneszánsz elején a filológiai történelmi tudat és a természettudományos megismerés között mély szakadék tátongett. Később a humanizmus tanai és az egyetem ellentéte megszűnt, és az orvosok képzésében a filozófiai oktatására is hangsúlyt fektettek. Az orvosi és filozófiai tudományok összekapcsolása a logikai stúdiumokkal kezdődött. Galénosz szerint „quod medicus optimus etiam sit philosophus” („aki jó orvos, annak filozófusnak is kell lennie”). A „studia humanitatis” keretében a páduai egyetemen öt tárgyat tanítottak: grammatikát, retorikát, történelmet, költészetet, morálfilozófiát és ehhez még egy nyelvet, a görögöt. A tanulóknak minden évben egy saját prózai vagy verses művet kellett bemutatniuk. A reneszánsz korából származik, hogy az orvos először „physicus” volt, abból lett medicus. Az angol nyelvterületen ma is „physician” az orvosdoktor, tehát olyan valaki, aki a filozófiához is ért. A 133. oldalon említi Giovanni Manardit (1462–1536), az antik szerzők alapos ismerőjét, akinek meggyőződése volt, hogy Hippokratész és Galénosz tanaihoz kell visszatérni. Rabelais nem véletlenül emelte ki Manardit azon kortársai közül, akik erős lélekkel törekedtek a régi autentikus orvoslás visszaállítására. Az ugyancsak Páduában működő filozófus, Jacopo Zabarella (1533–1589) latinul arról ír, hogy: „Nem lehet jó orvos az, aki egyben nem természetfilozófus ... az ilyenek – mondja –, akik nem a legnagyobb mértékben tájékozottak a morálfilozófiában, nem tudnak jó szabályalkotók lenni.”

Az olasz reneszánsz humanizmusáról és skolasztikájáról író Kristeller tanulmányából (1974) kíváncsok ide egy idézet: Az orvosoknak hiányzik egy olyan – a természettudományt és természetfilozófiát tartalmazó – alapvető teoretikus képzés, amely eltér a pusztán orvosi gyakorlattól (132. o.).

Nicolaus Taurellus (1547–1606) – eredeti nevén Oechslein (140. o) – az orvostörténet újabb figyelemre méltó személye. Taurellus előbb gyakorló orvosként működött, majd 1581-ben orvosi munkáját *Medicinae Predictiones Methodus* című könyvében tette közzé. Ebben elsősorban nem orvosi, hanem filozófiai, többek között

Arisztotelészt magyarázó írások voltak. Ezekben valódi metafizikusként lépett fel. A szemiotika és a diagnosztika alapvető kérdéseit tárgyalta. A hitet és a tudományt akarta összebékíteni (*De Rerum aeternitate* – 1601). Taurellus munkáiban a medicina- és filozófiai stúdiumok nem különültek el egymástól. Ez érthető, mert korának legtöbb egyetemén a tantervben a logika és a filozófia az orvosi tárgyak oktatásához tartozott. Ugyanerről olvashatunk Schultheisz másutt megjelent közleményében is (Arisztotelizmus a késői humanizmus medicinájában. In *Cito pede labitur aetas*. Semmelweis Kiadó, Budapest, 2011, 207–216).

A felvilágosodás orvosai és medicinája tárgyú tanulmány, a XVIII. század medicinájáról 1962-ben a *Die Heilkunst* 12: 55–58. oldalán jelent meg. Ebben írja le a kor legnagyobb orvosait, úgymint Boerhaavét, van Swieten, Hallert. A magyarok közül itt találjuk Daniel Fischer nevét, aki 1695-ben született Késmárkon. Fischer Wittenbergben először teológiát, filozófiát, matematikát hallgatott, majd beiratkozott az orvosi fakultásra, és 1718-ban promovált mint „Doctor der Medizin”. Feltehetően ő írta le először a pleurodynia epidemciát, amely 100 évvel később mint Bornholm-betegség került be a köztudatba. Ez a közlés az *Annales Physico-medicae Bratislaviensis*ben jelent meg, 1718-ban. Mivel nem voltak egyetemek, ahol orvosokat képeztek, orvosi magániskolában oktatott medicinát. Hasonlóan érdekes Paulus Gyöngyössy élet-története (153. o.), aki Boerhaave tanítványa volt, később Nagy Péter cár sebésze lett. Weszprémi István (1723–1799) is a felvilágosodás orvosa, 1752-ben felkereste Bécsben Gerhard van Swieten. Említésre méltó, hogy a pestist ugyanúgy inoculációval akarta megelőzni, mint Jenner a himlőt. Nincs adat sem a próbálkozásról, sem a kudarcról. Felfedezésszámba menő felismerésnek tartható Atanasius Kircher felfogása a pestisről (1660 körül), amelyet szerinte valamilyen „contagium vivum” okoz („Übertragung: Mikroskoposche Organismen”). A betegség kifejlődésében ezen felül a hajlam („Anfälligkeit”) jelentőségét is felismerte. Érdekes Weszprémi és van Swieten kapcsolata és ezzel kapcsolatban az orvosi szabad vélemények közlésének kérdése, amely felkeltette a klérus szándékát, hogy ellenőrzése alatt tartsa a felvilágosult orvosok hittételekkel nem egyező közléseit.

Az industrializált kutatás korában gyakran megfeledkezünk arról a nézetről (187. o.), hogy: „Die Kraft der Wissenschaft ist die Hypothese” („A tudomány erőssége a hipotézis”). A „Zur Medizinhistographie der Aufklärung” című tanulmány tartalmazza Kant tömör összefoglalását a felvilágosodásról: „Legyen elég bátorság ahhoz, hogy csak a saját józan értelméd szolgáljon.” Csábító lehetőség magyarázása ilyenformán: „csak a józan eszednek higgy!” Schultheisz, Erna Leskyvel szemben, csatlakozva Mann felfogásához (Mann, G.: *Medizin der Aufklärung. Begriff und Abgrenzung. J. Med. Hist.* 1966, 1: 63–74) azt állítja, hogy a medicinát az időszerű eszmék segédtudományának kell tekinteni, amelyben a felvilágosodás orvosi gondolkodása a filozófiatörténeti felvilágosodást is továbbvezette. A felvilágosodás orvoslásában nem keletkeztek meglepetően új módszerek, amelyek hatására ugrásszerűen javult volna a gyógyítás hatásossága, de új világnézet alakult ki. Megszületett a „medicus rationalis”.

A reformáció győzelme után a lutheránusok Németországba, a kálvinisták Hollandiába jártak Magyarországról medicinát tanulni. A római katolikusok főként Olaszország egyetemeit látogatták. A XVIII. századi medicinát Schultheisz Kleinknecht után „Korrespondentenrepublik”-nak nevezi. A tudósok egész Európát behálózó kapcsolatrendszeréből alakult ki az a „Gelehrtenrepublik”, melynek modern változatát jelen korunk lázas kommunikációja segítségével most igyekszünk megteremteni. A XVIII. század végén (1791–1798) létezett egy német nyelvű tudományos folyóirat *Ungarisches Magazin* néven.

A XVI–XVII. században az olasz és angol medicinával létesített magyar kapcsolatokról (203. o.) írt fejezetben Albert Lasky alkimista kalandos történetéről olvashatunk, aki Edward Kelley-vel (1584) került kapcsolatba. Kelley, Rudolf császár előtt higanyból aranyat csinált, de a bölcsek követ nem tudta kérésére előállítani, ezért a császár bebörtönözte. A magyar források szerint mikor szökni próbált a börtönből, a kötélszakadt, és lezuhant. Más források szerint párbajba keveredett, de az igazság az, hogy visszatért Angliába, és ott folytatódott kalandos élete. John Deet, az angol orvost mint alkimistát Borisz Godunov a cári udvarba hívta, ahol busás évráradékot kapott. Hosszabb ideig Ma-

gyarországon is tartózkodott, majd visszatért Angliába. Dee fia, Arthur képzett orvos lett, 1631-ben Párizsban adta ki *Fasciculus Chemicus* című könyvét, amelyben az alkimista iratokat foglalta össze. Arthur Dee Károly király udvari orvosa volt, amíg a királyt ki nem végezték (1649), ezután jobbnak látta elhagyni az udvart, és vidékre ment. Norwichban ő is – apja nyomdokán – a bölcsek kövét kereste. Dee egy Londonban élő magyar származású alkimistával, Bánfihunyadival állt kapcsolatban.

A magyar–osztrák orvosi kapcsolatok története jól dokumentált. Ez a politikai kapcsolatokkal és a közös oktatási rendszerrel magyarázható. Goethével, a költőfejedelemmel kapcsolatos érdekes adatra találunk a 262. oldalon: A *Die Natur* című, 1783-ban írt értekezése elismeréseként a medicina tiszteletbeli doktora címmel tüntették ki. A sikeres és kalandos életű Johannes Orlay orvos, természettudós, filológus és történész volt egy személyben. Orlay baráti hangú leveleket váltott Goethével. A komponisták tisztelői értékes adatokat tudhatnak meg Haydn betegségéről, haláláról és földi maradványainak sorsáról.

A gyűjtemény utolsó darabja, „Kunst und Heilkunst” egy könyv (Vida Mária: *Művészet és orvostudomány a történelmi Magyarországon*. Magyar Képek Kiadó, Budapest, 1994) recenziója. Ez a könyvben elsősorban a medicina és az ábrázolásművészet kapcsolatát taglalja. Az emberi szenvedés hiteles ábrázolásán kívül a művészi felfogás felfedi a gyógyítással kapcsolatos ideológiai divatokat, a misztikus rokonságot és vallási kapcsolatot egyaránt. A vallásos szem-

lélet és a miszticizmus átlényegítette az orvostudomány és a művészet kapcsolatát. A tudomány – itt orvostudomány – és a művészet szellemi kapcsolatának fontosságára Schultheisz mutat rá. A közös pontok nemcsak a képszerű ábrázolásban, hanem a hasonló gondolkodásmódban is keresendők. Abban, amit Schultheisz könyve minden részletében bizonyít, hogy a szellemtudományok és az orvostudomány egymást tartalmilag gazdagították az elmúlt századokban. A művész holisztikus gondolkodása megfér az orvos egzakt gondolkodásának keretében, ez lehet módszer, és lehet eszköz is, ha éppen arra van szükség a beteg érdekében.

A könyvből megtanulhatjuk a több mint ötszáz éve érvényes igazságot, hogy az orvosi oktatás nem ismer országhatárokat. A politikai rendszerek merevsége miatt lezárt határok minden szellemi alkotás és képzés akadályát képezik. Most már hozzánk is járnak orvostudományt tanulni idegen országokból, viszonyosságunk ezen a területen is sokat javult. Schultheisz német anyanyelvű hallgatóknak oktatott orvostörténetet. Akik őt hallgatták, szerencsések voltak. Megkaphatták szakmai képzésük során azt a biztonságot, ami csak akkor keletkezik, ha valaki a saját kora tudósaira és tudományára örök értékek távlatából képes tekinteni.

A könyv értékes, a könyv tanulságos, a könyv jó! Nagy élmény volt az olvasása. Minden orvoskollégámnak szívből ajánlom.

DR. SZIRMAI IMRE
neuroológus, Budapest